

Hodnoty v právnickém vzdělávání*

Values and Legal Education

Hana Draslarová**

Abstrakt

Diskuze o právnickém vzdělávání se často soustředí na znalosti a dovednosti, které by si studenti měli osvojovat. Hodnoty většinou zůstávají mimo pozornost, a pokud už se o nich hovoří, obvykle není zřejmé, co přesně se jimi myslí. Jedná se totiž o pojem neurčitý, se kterým různí autoři spojují různé obsahy, což debatu o posilování významu hodnot v procesu přípravy budoucích právníků značně ztěžuje. Aby bylo možné se hodnotami blíže zabývat, je klíčové porozumět tomu, co hodnoty v právnickém vzdělávání znamenají. Článek se proto v první části zabývá tím, jak se osvojování hodnot v právnickém vzdělávání v České republice promítá, a to za pomoci analýzy koncepčních dokumentů právnických fakult i jejich neoficiálních prezentací. Druhá část představuje vlastní kategorizaci významu pojmu hodnoty v právnickém vzdělávání. Je totiž důležité o hodnotách v právnickém vzdělávání přemýšlet a rozdělení užívání daného pojmu do pěti různých překrývajících se kategorií má sloužit k tomu, aby bylo možné o hodnotách v souvislosti s právnickým vzděláváním uvažovat konkrétněji.

Klíčová slova

Hodnoty; právníké vzdělávání; Bloomova taxonomie; výuka.

Abstract

Discussions about legal education often focus on knowledge and skills the students should gain from education. Values are often not in the spotlight and even when they are discussed, it is not clear, what the meaning of the term “values” is. It is a very unclear term and different authors connect it with a different meaning. That makes the discussion about the importance of values in legal education even harder. It is important to understand, what we mean by this term, so we could closer focus on values in legal education. Therefore, the first part of the article is focused on values in legal education in the Czech Republic. Strategic documents of law schools as well their unofficial approach is being analysed. The second part introduces a new categorization of the term values in legal education. It is important to think about values and the categorisation among 5 different categories should help us to think more precisely.

Keywords

Values; Legal Education; Bloom's Taxonomy; Teaching.

* Tento výstup vznikl v rámci projektu Specifického vysokoškolského výzkumu 2020–260495. Za cenné připomínky k průběžným verzím textu děkuji Kristině Blažkové, Tomáš Friedelovi, Janu Gérykovi, Janu Kyselovi, Adéle Marešové, Ondřeji Preussovi, Jakubu Stádníkovi, Michalu Urbanovi a Aleně Zibřidové.

** Mgr. Hana Draslarová, doktorandka, Katedra politologie a sociologie, Právnická fakulta, Univerzita Karlova, Praha / Ph.D. student, Department of Politology and Sociology, Faculty of Law, Charles University, Prague, Czech Republic / E-mail: draslarova@prf.cuni.cz / ORCID: 0000-0002-4147-032X

Úvod

Znalosti, dovednosti a hodnoty – trojice slov, která bývá v souvislosti s právnickým vzděláváním¹ často uváděna. Odborná literatura i formální a neformální diskuze odborníků i laiků se zabírají tím, jakými znalostmi by budoucí právník měl disponovat, jaké dovednosti by si měl osvojovat již v průběhu studia a zda mají mít přednost znalosti, nebo se máme soustředit více na dovednosti. Přestože právnícké fakulty bývají kritizovány pro svoje silné zaměření na znalosti, je zajímavé sledovat, že čím dál více prostoru dostávají nejen v zahraničním, ale i českém kontextu právnícké dovednosti (*legal skills*).² Z trichotomie znalostí, dovedností a hodnot v právnickém vzdělávání tak diskuzi často dominuje zájem právě o znalosti a dovednosti, hodnoty pak v nejednom případě zůstávají mimo pozornost. Pokud už se o nich hovoří, často je to v souvislosti s pouhým konstatováním, že „jsou důležité“ a „je jich potřeba“. Není však vždy zřejmé, co přesně se hodnotami v souvislosti s právnickým vzděláváním v daném kontextu myslí.

Jedná se totiž o pojem neurčitý, se kterým různí autoři spojují různé obsahy, což diskuzi i posilování významu hodnot v procesu přípravy budoucích právníků značně ztěžuje. Tuto neurčitost v rámci diskuzí a úvah se tento článek snaží řešit pomocí zpřesnění významu pojmu hodnoty v právnickém vzdělávání. Neexistuje jedna univerzální definice, kterou by se dalo pokrýt veškeré užití pojmu hodnota v souvislosti s právnickým vzděláváním. Účelem tohoto textu není univerzální definici představit, ale zpřesnit způsoby, kterými se o hodnotách uvažuje. Aby bylo možné se jimi blíže zabývat, je klíčové porozumět tomu, co hodnoty v právnickém vzdělávání znamenají.

První část tohoto textu se věnuje analýze základního dělení obsahu vzdělávání na znalosti, dovednosti a hodnoty a nastavování vzdělávacích cílů. V souvislosti s tím zkoumám, jak se osvojování hodnot v právnickém vzdělávání promítá, a to za pomoci analýzy koncepčních dokumentů právníckých fakult i jejich neoficiálních prezentací. V druhé části představím možnou kategorizaci použití slova „hodnota“ v souvislosti s právnickým vzděláváním do pěti různých kategorií – 1. hodnoty, které právo chrání, 2. vnitřní hodnoty, na kterých je právo jako systém založeno, 3. hodnoty spojené s profesní etikou, 4. ostatní hodnoty dobrého právníka a 5. hodnoty vzdělávacího procesu. Na konkrétních příkladech demonstruji, že hodnot existuje celá řada, význam tohoto slova se však různí.

Text nemá zodpovědět komplikované právně-filozofické otázky – jeho cílem rozhodně není řešit a vyřešit, jaký je vztah práva a morálky. Taktéž zde nechci navazovat na ze své

1 Pokud není uvedeno jinak, v tomto textu se právnickým vzděláváním myslí vzdělávání budoucích právníků na právníckých fakultách, nikoliv jakékoliv vzdělávání o právu.

2 Na jednotlivých fakultách vznikají speciální pracoviště, která se dovednostem věnují, na dané téma se konají odborné konference, jsou vydávány publikace zaměřené na rozvoj dovedností a dovednosti jsou také významným aspektem některých projektů realizovaných jednotlivými fakultami.

podstaty složité úvahy o vztahu přirozeného a pozitivního práva.³ Ambice je mnohem prostší: vymezit, v jakém smyslu se o hodnotách v právnickém vzdělávání mluví a jak se hodnoty do vzdělávání budoucích právníků promítají. Vycházím z normativního předpokladu, že by hodnoty součástí právního vzdělávání měly být.⁴ Právníci zastávají ve společnosti důležitou roli, jejich vzdělávání a příprava na výkon povolání je proto velmi zodpovědným úkolem, se kterým hodnoty nedílně souvisí. Tento článek má sloužit jako začátek podrobnější diskuze o hodnotách v právnickém vzdělávání.

1 Vzdělávací cíle a české právnické fakulty

Současná pedagogika si zakládá na tom, že každá vzdělávací jednotka (seminář, aktivita), ale i program, mají mít jasně definované výukové cíle, které bývají klasicky děleny na znalostní, dovednostní a hodnotové či postojoyé. Nejen zahraniční fakulty mají u jednotlivých předmětů často výslovně definováno, jaké jsou cíle daného kurzu. Cíl nám stanoví, čeho chceme dosáhnout, je jím chápána změna, kterou chceme pomocí vzdělávacího procesu dosáhnout.⁵ Chceme-li vzděláváním dosahovat konkrétních cílů, je nutné je vhodně předem formulovat a nastavovat. Nejprve se věnuji obecné problematice nastavování cílů a následně zkoumám to, jak jsou vzdělávací cíle v oblasti práva nastaveny a proč hodnoty nejsou na prvním místě.

1.1 Bloomova taxonomie a právnické znalosti, dovednosti a hodnoty

Existují různé klasifikace vzdělávacích cílů a mezi základní patří dnes již legendární Bloomova taxonomie vzdělávacích cílů.⁶ Ta rozeznává tři základní domény – kognitivní, psychomotorickou a afektivní.⁷ Kognitivní složka obsahuje ty cíle, které souvisejí se zapamatováním a vybavením znalosti a rozvojem intelektuálních schopností a dovedností.

3 Viz například PŘIBÁŇ, Jiří, Pavel HOLLÄNDER a Hynek BAŇOUCH. *Právo a dobro v ústavní demokracii: polemické a kritické úvahy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, 270 s. ISBN 978-80-7419-045-2. Čtení této knihy může ve čtenáři posílit dojem, že se rozhodně nejedná o otázky s jednoznačným řešením. Záměrem tohoto článku není tato dilemata dále rozvíjet a na řešení těchto otázek navazovat. Článek se mnohem více zaměřuje na to, jak pojem hodnoty může být chápán a promítnut do právního vzdělávání.

4 Jsem si zcela vědoma toho, že na tomto zcela jistě nepanuje shoda. Například *Max Weber* ve své přednášce *Věda jako povolání* před hodnotami v univerzitním vzdělávání varoval, viz WEBER, Max. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH, 2009, s. 108–132; Oproti tomu *Michal Bobek* označuje zprostředkování hodnotového a postojoyého rámce za nejdůležitější cíl právního vzdělávání a dodává, že při provádění voleb je právník vždy veden svým hodnotovým rámcem. Viz BOBEK, Michal. O (ne)reformovatelnosti studia práv v Čechách. *Právní rozhledy*, 2005, č. 10, s. 367. Osobně je mi bližší pohled *Michala Bobka*.

5 BLOOM, Benjamin S. *Taxonomy of educational objectives: the classification of educational goals. Handbook 1: Cognitive domain*. London: Longmans, 1956, s. 12.

6 Ibid. Touto taxonomií se *Benjamin S. Bloom* pokusil společně s týmem kolegů na základě rozsáhlého výzkumu univerzálně klasifikovat vzdělávací cíle.

7 Ibid.

Pod psychomotorickou doménu patří výlučně ty dovednosti spočívající v nějaké zručnosti.⁸ Afektivní (citová, emoční) doména zahrnuje cíle, které míří na změny v zájmech, postojích a hodnotách jednotlivců a na vývoj porozumění a ocenění.⁹

Řada textů o právnickém vzdělávání dělí obsah právního vzdělávání na znalosti, dovednosti a hodnoty.¹⁰ Toto dělení je patrně ovlivněno právě Bloomovou taxonomií, nejedná se však o dělení, která by se bez dalšího překrývala. Rozdíly lze spatřovat nejméně dva. Za prvé, hodnoty a postoje, které často bývají autory textů o právnickém vzdělávání zaměňovány (někdy bývá uváděna trojice znalosti-dovednosti-hodnoty, jindy znalosti-dovednosti-postoje), ve skutečnosti nejsou synonyma, ale v případě Bloomovy taxonomie se jedná o dvě různé podkategorie afektivních vzdělávacích cílů. Může tak existovat postojový cíl bez přímé hodnoty – např. je-li naším cílem, aby student měl kladný vztah k pravidelnému čtení Sbírky rozhodnutí NSS (tedy chce jí pravidelně sledovat a číst), jedná se o postojový cíl. Hovoříme čistě o zájmu Sbírku číst, hodnoty spočívající v tom, co čtení studentovi přinese (např. větší přehled a formování právního myšlení) jsou až zprostředkovanou hodnotou.

Za druhé, zatímco postoje bezpodmínečně spadají do afektivní složky, hodnoty jsou pojem odlišný se širším významem a mohou souviset jak s cíli afektivními (pokud se jedná o postoj k hodnotě), tak cíli znalostními (znalost dané hodnoty a jejího významu). Vezmeme-li si například hodnotu lidské důstojnosti a její promítnutí ve výuce, je velký rozdíl, zda je naším cílem, aby student chápal, co pojem lidská důstojnost znamená (znalostní cíl), nebo aby respektoval hodnotu lidské důstojnosti (hodnotový cíl). V obou případech však pracujeme s hodnotou, kterou je lidská důstojnost. Obdobně je tomu např. u institutu vlastnictví, u kterého je též možné rozlišovat rozdíl mezi pouhou znalostí (znalost konceptu) a respektováním významu daného právního institutu (hodnotový cíl). Chceme-li afektivní (a v rámci nich hodnotové) cíle naplňovat, je nutné mít jasné formulováno a nastaveno, které cíle mají být naplněny, a přizpůsobit tomu výukový proces.¹¹

Jak je tedy patrné, bylo by příliš zjednodušující hodnoty v právnickém vzdělávání spojovat výlučně s třetí kategorií vzdělávacích cílů dle Bloomovy taxonomie, tedy afektivní doménou. Jak popíšu v následující části, výraz „hodnoty“ je v souvislosti s právnickým vzděláváním používán ve výrazně širším významu, než pouze jako hodnotový cíl odlišný

8 Ibid. Je tedy zajímavé si uvědomit, že dle této původní taxonomie celá řada toho, co v rámci právního vzdělávání běžně řadíme mezi právní dovednosti (právní argumentace, právní psaní apod.) spadá právě pod kognitivní (znalostní) složku.

9 Ibid, s. 7.

10 Viz například TOMOSZEK, Maxim (ed.). *Complex law teaching: knowledge, skills and values*. Olomouc: Palacký University, 2013. ISBN 978-80-244-3887-0; nebo *Zpráva z hodnocení magisterského studijního programu „Právo a právní věda“ na Právnické fakultě Univerzity Karlovy (pracovní verze)* [online]. 2018 [cit. 20. 3. 2020]. Dostupné z: https://www.prf.cuni.cz/sites/default/files/old_files/1404059031.pdf

11 KRATHWOHL, David R., Benjamin S. BLOOM a Bertram B. MASIA. *Taxonomy of educational objectives: the classification of educational goals. Handbook 2: Affective domain*. New York: McKay, 1964, s. 23.

od cíle znalostního a dovednostního. Klasické „právnícké dělení“ (znalosti, dovednosti, hodnoty) se tedy od Bloomovy taxonomie liší. Cílem této části bylo ukázat, že hodnoty nejsou jeden ze tří druhů vzdělávacích cílů, ale že mohou jít napříč vzdělávacími cíli v širším slova smyslu. Nadále tak slovo hodnota nepoužívám výlučně ve smyslu hodnotového vzdělávacího cíle, ale hledám všechny významy, které jsou používány, pokud se o hodnotách v souvislosti s právnickým vzděláváním hovoří.

1.2 Jak to je s hodnotami na právnických fakultách v České republice?

Jak se k hodnotám přistupuje na právnických fakultách v České republice? Co lze o důležitosti hodnot usuzovat z koncepčních dokumentů a co z neoficiálních dokumentů, které fakulty prezentují? Snažíme se ze studentů udělat „dobré právníky“? Na konkrétní podobu právníckého vzdělávání, tedy to, s čím se studenti v budovách fakult setkávají, působí celá řada vlivů, například konkrétní obsah studijních programů, přístup vyučujících, tradice i konkrétní potřeby praxe. Já se zaměřím na rozbor legislativy a z ní vyplývajících koncepčních dokumentů – studijních programů přijatých v rámci akreditačních řízení a na jejich základě. Dále dojde ke srovnání s neoficiálními zdroji, které poskytují cenný odlišný pohled na hodnoty v právnickém vzdělávání.

1.2.1 Profil absolventa dle nařízení vlády

Legislativní požadavky na studijní program „Právo“ nalezneme v příloze k nařízení vlády č. 275/2016 Sb., o oblastech vzdělávání ve vysokém školství (dále jen „nařízení vlády“).¹² Nařízení vlády je závazné a má vliv na konkrétní podobu studijních programů jednotlivých právnických fakult, je proto vhodné zkoumat, jak jsou v něm hodnoty zohledněny. Nařízení vlády specifikuje pro každou oblast vzdělávání výčet základních tematických okruhů¹³, výčet typických studijních programů¹⁴ a rámcový profil absolventa.

Rámcový profil absolventa oboru „Právo“¹⁵ pracuje s hodnotami výslovně pouze v ustanovení o profesní etice a společenské odpovědnosti.¹⁶ Interpretací by se dalo dovodit, že další

¹² Jedná se o nařízení, kterým vláda na základě zmocnění vyplývajícího ze zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách (dále jen „zákon o vysokých školách“), stanoví konkrétnější vymezení jednotlivých vzdělávacích oblastí, včetně vzdělávací oblasti „Právo“. Příloha nařízení vlády pro každou oblast vzdělávání v souladu se zákonem stanoví výčet základních tematických okruhů, výčet typických studijních programů a rámcový profil absolventa. Detaily týkající se vzdělávací oblasti „Právo“ nalezneme v části dvacáté druhé.

¹³ Tematické okruhy vzdělávací oblasti právo jsou teorie práva, římské právo, dějiny práva, státověda, občanské právo, ústavní právo, evropské právo, civilní právo procesní, mezinárodní právo soukromé, mezinárodní právo veřejné, obchodní právo, trestní právo, správní právo, pracovní právo, finanční právo, právo životního prostředí a právo sociálního zabezpečení; viz část dvacátá druhá přílohy k nařízení vlády č. 275/2016 Sb.

¹⁴ Pro právo se jedná o studijní programy Teoretické právní vědy a Právo a právní věda; viz část dvacátá druhá přílohy k nařízení vlády č. 275/2016 Sb.

¹⁵ Sekce C části dvacáté druhé přílohy k nařízení vlády č. 275/2016 Sb.

¹⁶ „C. Rámcový profil absolventa: a) S ohledem na typ studijního programu absolventi prokazují v odpovídající šíři a míře podrobnosti: (...) 5. porozumění etickým aspektům právní praxe a společenské odpovědnosti při jejím výkonu.“

hodnoty jsou promítnuty pod ustanoveními, která míří na znalosti teorie práva a příslušných právních institutů různých právních odvětví.¹⁷ Takovéto pokrytí hodnot považují za nedostatečné. Dá se to přičítat pouze tomu, že nařízení je velmi obecné a výkladem lze hodnoty z jeho znění dovodit? Nebo na hodnoty nebylo při tvorbě nařízení dostatečně pamatováno?

1.2.2 Studijní programy právnických fakult a neoficiální dokumenty

Respektují jednotlivé studijní programy právnických fakult toto nařízení? Nejdou právnícké fakulty nad rámec závazného minima a nepřidávají další hodnotový rozměr jejich studijním programům?¹⁸ Bohužel, ani jeden z akreditovaných studijních programů nedostatky nařízení vlády v oblasti hodnot nekompenzuje. Studijní program pražské Právnické fakulty Univerzity Karlovy v profilu absolventa hodnoty nijak nezmiňuje.¹⁹ Studijní program brněnské Právnické fakulty Masarykovy univerzity klade důraz pouze na znalosti a dovednosti; přestože hodnoty přímo neuvádí, je zajímavé, že obsahuje motto, které zní „Právo a spravedlnost“.²⁰ Studijní program Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci ve svém profilu absolventa vychází do značné míry svými formulacemi právě z rámcového profilu absolventa v nařízení vlády. Lze tak konstatovat, že ze všech studijních programů právnických fakult tento na hodnoty míří nejvíce, protože obsahuje ustanovení o „*porozumění etickým aspektům právní praxe a společenské odpovědnosti při jejím výkonu*“.²¹ Profil absolventa Fakulty právníké Západočeské univerzity v Plzni klade obdobně jako ostatní fakulty důraz na „teoretické znalosti a praktické dovednosti“, hodnoty v něm zmíněny nejsou.²² Žádná z fakult tak, co se hodnot týče, nejde výslovně nad rámec stanovený rámcovým profilem absolventa, a pouze olomoucká právníká fakulta a nový magisterský program pražské právnícké fakulty dosahují alespoň úrovně stanovené profilem absolventa v nařízení vlády. Oficiální koncepční dokumenty jsou, co se hodnot týče, spíše zdrženlivé. Oproti tomu webové stránky jednotlivých fakult jsou k hodnotám mnohem vstřícnější.²³ Na stránkách

17 Ibid., body a) 1. a a) 3.

18 Vycházím z akreditovaných studijních programů jednotlivých právnických fakult, do kterých nastupovali studenti v září akademického roku 2019/2020. Fakulty jsou řazeny dle počtu studentů.

19 Viz magisterský studijní program právo a právní věda od akademického roku 2018/2019. Výuku pro studenty nastupující od akademického roku 2020/2021 čekají výraznější změny, je proto vhodné zkoumat i studijní program nový. Ten hodnoty taktéž výslovně nezmiňuje, dochází alespoň k dílčímu posunu směrem ke stanovení profilu absolventa s ohledem na nařízení vlády: „*Profil absolventa studijního programu odpovídá rámcovému profilu absolventa v oblasti vzdělávání Právo podle nařízení vlády č. 275/2016 Sb., o oblastech vzdělávání ve vysokém školství*.“ Nový profil absolventa tak z rámcového profilu zcela vychází, je proto možné na něj uplatnit komentáře uvedené výše k nařízení.

20 Magisterský studijní program Právnické fakulty Masarykovy univerzity.

21 Magisterský studijní program Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

22 *Portál ZČU* [online]. Dostupné z: <https://portal.zcu.cz/portal/studium/prohlizeni.html> [cit. 24. 3. 2020].

23 Kromě webových stránek lze také upozornit na promoce, neboť minimálně v rámci pražských magisterských promocií hrají hodnoty velkou roli, a to jak v proslovech akademických hodnostářů, tak v proslovech studentů.

pražské právnické fakulty v sekci pojednávající o fakultě je uvedeno: „*Fakulta si za svůj cíl klade, aby její absolventi ve svém profesním uplatnění prokazovali nejen odpovídající znalosti a dovednosti, ale aby byli především nositeli a propagátory duchovních hodnot, na nichž je právo založeno, jako jsou svoboda, rovnost, právní jistota či spravedlnost.*“²⁴ Stránkám brněnské právnické fakulty v sekci pro uchazeče o magisterské studium dominuje citát Tomáše Garrigue Masaryka: „*Požadují-li pro demokracii vzdělání, nepožadují jednostranného intelektualismu, nýbrž vzdělání mravního, vzdělání prochnuté mravními ideály.*“²⁵ Sekce „Základní informace“ na stránkách olomoucké právnické fakulty deklaruje hned na začátku, že posláním fakulty je „*(...) podporovat hodnoty svobody, demokracie a občanské společnosti.*“²⁶ Stránky plzeňské právnické fakulty takto přímý odkaz k hodnotám na první pohled nenabízejí.²⁷

Lze tedy konstatovat, že hodnoty nejsou široce reprezentované v legislativě ani v koncepčních dokumentech, avšak neoficiální zdroje, které jsou ovšem pro uchazeče o studium i širší veřejnost dostupnější, jsou mnohem více hodnotově orientované. Proč, když webové stránky prezentují společenskou odpovědnost a další hodnoty jako klíčové, není tento přístup promítnutý v oficiálních programech? Do budoucna by bylo vhodné uvažovat o tom, zda hodnoty nepromítnout výslovněji také do koncepčních dokumentů a zda se tak více nehlásit k základním hodnotám daného oboru.²⁸

1.3 Hodnoty občas chybějí – proč?

Nejen u koncepčních dokumentů, ale i v rámci obecných diskuzí o znalostech, dovednostech a hodnotách se při podrobnějším rozboru hodnoty vytrácejí či jsou upozaděny a diskuze se soustředí převážně na znalosti a dovednosti. Někteří účastníci takovýchto diskuzí sice hodnoty označují jako klíčovou součást právnického vzdělávání, v odborných textech (českých i zahraničních) se však lze často setkat s tím, že hodnoty jsou jakýsi přílepek. Takový text se zvlášť věnuje znalostem, zvlášť dovednostem – a hodnoty pak bývají buď zcela opominuty, nebo (leckdy i nekonzistentně) připojovány k části o dovednostech.²⁹ Proč tomu tak je? Důvody mohou být různé, zde se budu věnovat třem možným vysvětlením.

²⁴ Viz <https://www.prf.cuni.cz/fakulta-1404046185.html> [cit. 20. 3. 2020].

²⁵ Viz <https://www.law.muni.cz/content/cs/pro-uchazece/magisterske-studium/> [cit. 20. 3. 2020].

²⁶ Viz <https://www.pf.upol.cz/o-fakulte/zakladni-informace/> [cit. 20. 3. 2020].

²⁷ Viz <https://fpr.zcu.cz/> [cit. 20. 3. 2020]. Zkoumána byla úvodní stránka, stránka s informacemi o fakultě a informacemi pro uchazeče.

²⁸ Jan Komárek uvádí, že by fakulty měly vychovávat budoucí právníky k tomu, aby činili správná rozhodnutí a uvědomovali si svoji odpovědnost. KOMÁREK, Jan. Právníkovy správné odpovědi s bonusem. *Jiné právo* [online]. [cit. 24. 3. 2020]. Dostupné z: <http://jinepravo.blogspot.com/2008/03/prvnkovy-sprvn-odpovdi-s-bonusem.html>. Zajímavá je též diskuze pod tímto příspěvkem.

²⁹ Text například pojednává o tom, jakými různými dovednostmi by budoucí právník měl disponovat, najednou se však ve výčtu objevují i hodnoty. Důvodem může být to, že se v daných souvislostech často hovoří o „výkonu“, „bytí právníkem“ a s tím související profesní odpovědnosti. Dané hodnoty jsou pak považovány za součást výkonu povolání. Toto je však značně zjednodušující pohled. Jak ukázu níže, osvojování si některých hodnot spadá do učení se práva (poznávání práva jako systému, *learning the law*), jiná do učení se být právníkem (*learning to be a lawyer*).

První z nich souvisí s tím, že se jedná o neurčitý pojem, což ztěžuje diskuzi. Kategorizace představená v následující části by tento problém měla částečně zmírnit a měla by usnadnit vzájemné porozumění. Druhým důvodem pro upozadění hodnot může být to, že zatímco předávání znalostí je poměrně jednoduché a jsme na něj zvyklí, u hodnot se může jednat o mnohem obtížnější a dlouhodobější úkol. Třetím, avšak zcela jistě ne posledním možným důvodem, je určitá nejistota ohledně učení hodnot na školách. Nakolik jsou tu školy od toho, aby předávaly i hodnoty? Nebývá naopak s právníky spojován spíš cynismus? Nebudou texty o hodnotách označeny za příliš „sluníčkářské“ a „ideologicky zabarvené“? V tomto ohledu se zcela jistě jedná o hledání správné míry toho, kde máme postavit pomyslnou hranici. Nelze říct, že vždy a všude má být důraz kladen výlučně na hodnoty a že znalosti a dovednosti mají být významně upozaděny. Sporné je také to, kdo má určovat, které hodnoty mají být součástí vzdělávání a které nikoliv. Na druhou stranu, zcela se hodnotám vyhýbat by bylo chybné – tento text vychází z přesvědčení, že určitou roli by hodnoty v právnickém vzdělávání hrát měly. Chceme-li dobré právo, zcela jistě zde musíme brát ohled na hodnoty, které s dobrým právem nedílně souvisejí. Tento článek neřeší druhý ani třetí problém. Co se však problému prvního týče, nabízí přehled kategorizace hodnot v právnickém vzdělávání. Budeme-li lépe chápat, co se hodnotami myslí, můžeme vést kvalifikovanější diskuzi o jejich výskytu v právnickém vzdělávání a případném posilování jejich významu ve výuce.

2 Kategorizace významů pojmu „hodnoty“ v právnickém vzdělávání

V této části textu navrhuji vlastní klasifikaci použití významů slova hodnota v souvislosti s právnickým vzděláváním. Domnívám se, že pojem hodnoty (*values*) je možné v souvislosti s právnickým vzděláváním zařadit do pěti různých kategorií, které budou v rámci této části blíže rozebrány. Jedná se o:

1. hodnoty, které právo chrání;
2. vnitřní hodnoty, na kterých je právo jako systém založeno;
3. hodnoty spojené s profesní etikou;
4. ostatní hodnoty dobrého právníka;
5. hodnoty vzdělávacího procesu.

Je však nutné upozornit na dva problémy, které se s danou kategorizací pojí. Za prvé, nejedná se o klasifikaci úplnou a vyčerpávající – jistě by bylo možné kategorie pojmut a definovat jinak. Za druhé, některé hodnoty bude možné alespoň částečně zařadit do více než jedné z kategorií. Přesto považuji za důležité základní strukturu stanovit a širší diskuzi tím určitým způsobem ohraničit.

2.1 Kategorie č. 1: Hodnoty, které právo chrání

Vyhledáme-li v některé z učebnic teorie práva kapitolu o hodnotách v právu, pravděpodobně v ní narazíme na konstatování, že právo je nástrojem ochrany hodnot. Dle *Aleše Gerlocha* jsou hodnoty subjektivně oceněné potřeby, které v právu vystupují jako konečné účely.³⁰ *Miloš Večeřa* právo vnímá jako systém, který chrání a akcentuje důležité hodnoty.³¹ Ty pak vnímá jako něco, co je dobré a žádoucí. To, že právo je postaveno na hodnotovém základu, chrání a prosazuje hodnoty, zdůrazňuje též *Pavel Maršálek*.³²

Právo jako systém zde existuje proto, aby tyto společenské hodnoty mohly být chráněny. O jaké hodnoty se jedná? V demonstrativních výčtech hodnot chráněných právem bývají často jmenovány především život, zdraví, důstojnost, svoboda, rovnost, spravedlnost, právní jistota apod. Lze se setkat s různými děleními, například na materiální, mezi které patří život, zdraví, vlastnictví nebo životní prostředí, a nemateriální, mezi které řadíme svobodu, lidskou důstojnost, demokracii, rovnost apod.³³ *Pavel Holländer* rozlišuje individuální dobra (např. lidskou důstojnost, život či vlastnictví) a kolektivní dobra (např. vnitřní bezpečnost či životní prostředí).³⁴ Různí autoři uvádějí mezi hodnotami, které právo chrání, hodnoty různé, nicméně ty, které jsou uvedeny výše, se často opakují. Jedná se o výsledek celospolečenského vývoje a o základní hodnoty, na jejichž ochraně naše společnost stojí.³⁵ Neexistuje ani žádný pevně daný seznam takovýchto hodnot a často bude nutné volit mezi více různými „dobry“.³⁶

Lze tedy shrnout, že v teorii práva bývá právo klasicky pojímáno jako nástroj ochrany společenských hodnot, které společnost považuje za cenné, a jeden ze základních

³⁰ GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 7. aktualizované vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 272. ISBN 978-80-7380-652-1.

³¹ VEČEŘA, Miloš. Právo a hodnoty. In: VEČEŘA, Miloš, Aleš GERLOCH, Karel BERAN a Slavomír RUDENKO. *Všeobecná teória práva*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2017, s. 286. ISBN 978-80-7380-645-3.

³² MARŠÁLEK, Pavel. *Právo a společnost*. Praha: Auditorium, 2008, s. 17. ISBN 978-80-903786-8-1.

³³ VEČEŘA, Miloš. Právo a hodnoty. In: VEČEŘA, Miloš, Aleš GERLOCH, Karel BERAN a Slavomír RUDENKO. *Všeobecná teória práva*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2017, s. 288. ISBN 978-80-7380-645-3; Rozlišení na materiální a duchovní hodnoty pak nalezneme v GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 7. aktualizované vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 272. ISBN 978-80-7380-652-1.

³⁴ HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. 2. rozšířené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 134.

³⁵ Ani všeobecné „dobro“ však není jednoznačně přijímáno. Například dle *Jiřího Příbáře* by moderní stát neměl prosazovat jednu určitou koncepci dobra. Viz PŘIBÁŇ, Jiří. Lesk a bída právního pozitivismu. In: PŘIBÁŇ, Jiří, Pavel HOLLÄNDER a Hynek BAŇOUCH. *Právo a dobro v ústavní demokracii: polemické a kritické úvahy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, s. 42. ISBN 978-80-7419-045-2. Nutno podotknout, že někteří další autoři příspěvků do daného sborníku s tímto postojem nesouhlasili (viz především příspěvky *Paula Holländera* tamtéž).

³⁶ O konkrétní nutnosti volit si mezi hodnotami např. KYSELA, Jan. Je to, co lid chce, dobré, protože to chce lid? In: PŘIBÁŇ, Jiří, Pavel HOLLÄNDER a Hynek BAŇOUCH. *Právo a dobro v ústavní demokracii: polemické a kritické úvahy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, s. 131. ISBN 978-80-7419-045-2.

významů použití pojmu „hodnoty“ jsou tedy hodnoty, které právo chrání, případně významně spoluvytváří (např. vlastnictví, důstojnost apod.). Co je úkolem právnických fakult v oblasti této první kategorie? Aby student pochopil, že právo je nástrojem k ochraně těchto hodnot? Je pouhá znalost daných konceptů zárukou jejich respektování a aktivního vymáhání? Nebo míří fakulty i na tyto cíle?

V tomto ohledu plní fakulty různé role – v řadě povinných i výběrových předmětů se studenti s těmito hodnotami setkávají a o právu se učí, že je nástrojem jejich ochrany. Hodnoty v právu jsou jako téma součástí výuky v rámci teorie práva,³⁷ ústavní právo se jako obor svojí částí zaměřuje na základní práva a svobody, konkrétním hodnotám se věnují také další právní odvětví (např. občanské právo hmotné se zabývá osobní autonomií či vlastnickým právem). Je však otázkou, nakolik jsou studenti, kteří se v rámci studia setkávají s koncepty souvisejícími s hodnotami, podporováni i k jejich respektu a aktivnímu vymáhání (které by souviselo s kategorií č. 4 uvedenou níže).

2.2 Kategorie č. 2: Vnitřní hodnoty, na kterých je právo jako systém založeno

*„Naše nová ústava není založena na hodnotové neutralitě, není jen pouhým vymezením institucí a procesů, ale včleňuje do svého textu i určité regulativní ideje, vyjadřující základní nedotknutelné hodnoty demokratické společnosti.“*³⁸ Takto se v hojně citovaném nálezů vyjadřuje k hodnotám v právu Ústavní soud. Z hodnot uvedených v obecné rovině v předchozí kategorii považují za důležité oddělovat a adresovat zvlášť ty hodnoty, jež jsou základní pro právo jako pro systém, a zaslouží si proto speciální přístup. Přestože tak některé z nich byly uvedeny mezi příklady výše, a jedná se tak spíše o podkategorii hodnot z kategorie č. 1, pro svůj speciální charakter jsou uvedeny zvlášť.

Především se jedná o spravedlnost, právní jistotu,³⁹ demokracii a právní stát. Dále by se dalo hovořit o lidských právech, a to vzhledem k důležitosti konceptu lidských práv v dnešních demokraciích a tomu, jaký mají vliv na výslednou podobu práva.⁴⁰ *Gustav*

³⁷ Jeden z pohledů na témata, která mohou do hodnot v právu pohledem teorie práva spadat, nabízí GERLOCH, Aleš a kol. *Praktikum teorie práva*. 2. upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 250–267. ISBN 978-80-7380-674-3. Pod téma „Právo a hodnoty“ řadí v okruhu hodnoty v právu v proměnách času příklady na historické perspektivy, základní latinské principy, hodnotové základy ústavních listin, axiologický pohled na přednášku Edvarda Beneše z roku 1945, soudobý právní stát, zákonnost a právní jistotu; v okruhu potřeby, zájmy a hodnoty v právu – působení práva ve společnosti příklady na konflikt hodnot a zájmů, eutanazii, interrupci a prostituci, efektivitu v právu a účel práva a chráněné hodnoty; v okruhu stěžejní metodologické přístupy příklady, obsah práva z filozofického pohledu, přirozené a pozitivní právo a vztah práva a morálky.

³⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 21. 12. 1993, sp. zn. Pl.ÚS 19/93, vyhlášený ve Sbírce zákonů č. 14/1994 Sb.

³⁹ Opět se jedná o hodnoty, které mohou být v rozporu. Ke vztahu spravedlnosti a právní jistoty viz GERLOCH, Aleš, Jan TRYZNA a Jan WINTR (eds.). *Metodologie interpretace práva a právní jistota*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, 500 s. ISBN 978-80-7380-388-9.

⁴⁰ Tato otázka by si však zasloužila hlubší filozofickou analýzu. Vzhledem k tomu, že to není ambicí tohoto textu, důležité je v tuto chvíli to, že lidská práva rozhodně mezi hodnotami uvedena být musí.

Radbruch označuje za tři základní komponenty ideje práva obecné blaho, spravedlnost a právní jistotu,⁴¹ a právě právní jistota a spravedlnost spadají do této kategorie č. 2. *Aleš Gerloch* hovoří o svobodě, rovnosti, jistotě a spravedlnosti jako duchovních hodnotách, které jsou pro právo nejdůležitější, a daly by se tak označit za výchozí ideje práva.⁴²

At' už si o hodnotách v právnickém vzdělávání myslíme cokoliv, hodnoty v této kategorii jsou pro právní systém, jehož jsou právníci součástí, klíčové; právo jako systém je na nich založeno. A k těmto hodnotám by právnické fakulty měly u studentů podporovat speciální respekt – studenti by se s jejich existencí, obsahovým významem i důležitostí měli v rámci studia seznamovat. Je nesporné, že dobrý právník by pro tyto hodnoty měl mít respekt a měl by se k nim s respektem chovat.⁴³ Vzhledem k tomu, že se jedná o hodnoty, na kterých právo stojí, právník jako součást toho systému by měl cítit loajalitu k těmto základním hodnotám.⁴⁴ Právnické fakulty by si tak měly klást otázku, jakým způsobem tohoto cíle dosáhnout.

2.3 Kategorie č. 3: Hodnoty spojené s profesní etikou

Jedním ze záměrů kategorizace hodnot v právnickém vzdělávání, popisované v tomto článku, je ukázat, že hodnoty spojené s profesní etikou jsou pouze jednou z pěti kategorií hodnot v právnickém vzdělávání. Abychom mohli určit, o které hodnoty se jedná, je nutné nejdříve vymezit, čím se vlastně profesní etika zabývá. Jednoznačné pojetí tohoto oboru neexistuje a profesní etika může být vnímána různorodě – v tomto textu se proto omezím na shrnutí několika z těchto pojetí.⁴⁵ *Tomáš Sobek* rozlišuje pojem

⁴¹ RADBRUCH, Gustav. Antinomie ideje práva (1932). In: RADBRUCH, Gustav. *O napětí mezi účely práva*. Překlad Libor Hanuš, Praha: Wolters Kluwer, s. 76.

⁴² GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 7. aktualizované vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 272. ISBN 978-80-7380-652-1.

⁴³ Dle *Veroniky Kristkové* by právnické fakulty měly zajistit, že studenti těmto konceptům rozumí a že jsou ochotni je propagovat. KRISTKOVÁ, Veronika. Metody pro výuku práva a praktických právnických dovedností. In: KRISTKOVÁ, Veronika (ed.). *Dovednosti ve výuce práva: formy a metodika výuky předmětů rozvíjejících právnické dovednosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 22 a 23. ISBN 978-80-210-5949-8.

⁴⁴ *William M. Sullivan* a jeho kolegové v minulosti poukazovali na to, že americké a kanadské školy jdou dokonce opačným směrem a v rámci tzv. *case dialogu*, hojně užívané výukové metody, vyzývají studenty, kteří přicházejí na školu s ideály, k tomu, aby svůj přirozený zájem o spravedlnost (*desire for justice*) upozadili. SULLIVAN, William M. a kol. *Educating Lawyers: Preparation for the Profession of Law. Summary* [online]. The Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching, 2007, s. 6 [cit. 24. 3. 2020]. Dostupné z: http://archive.carnegiefoundation.org/pdfs/elibrary/elibrary_pdf_632.pdf

⁴⁵ Kromě autorů rozebíraných zde podrobný rozbor toho, co to vlastně profesní etika je, nabízí *Tomáš Friedel*, který zároveň zdůrazňuje, že se jedná o problematický pojem. Upozorňuje, že se nejedná čistě o hodnocení jednání v rámci právnických profesí. Charakter profesní etiky dle něj ovlivňuje to, jaký přístup vycházející z obecných etických učení k posuzování chování volíme, dále pak to, jak silně se obecná etika v těchto úvahách projevuje a který ze systémů v tom kterém případě dostává přednost. Srovnává také další teoretická pojetí. Viz FRIEDEL, Tomáš. *Povolání právníka – teorie a praxe profesní etiky se zaměřením na vybraná právnická povolání v České republice*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2016, s. 8–42.

právní etika v širším slova smyslu, který zahrnuje leckterá témata související s právem a etikou, a právní etiku v užším slova smyslu, kterou je etika právnických profesí, tedy profesní etika jakožto aplikovaná etika. Ta se soustředí na aplikaci etických principů při řešení konkrétních problémů soukromého nebo veřejného života.⁴⁶ Hodnoty spojené s profesní etikou, které řadím do kategorie č. 3, se týkají právní etiky v užším slova smyslu. Jak zdůrazňuje *Kateřina Šimáčková*, profesní etika právníků neřeší velké etické otázky, jako například zákaz mučení nebo euthanasie, byť tyto s právem zcela jistě souvisejí, ale zabývá se spíše konkrétními problémy, které mohou nastat v praxi, jako je například střet zájmů nebo dilemata v zaměstnání.⁴⁷ Profesní etika napomáhá tyto eticky sporné situace v první řadě identifikovat, byť ne vždy existuje jedna správná odpověď.⁴⁸ S tímto přístupem spočívajícím v tom, že cílem profesní etiky je zvýšit „citlivost“ studentů na eticky potenciálně sporné situace, se lze setkat častěji.⁴⁹

Profesní etiku lze také vnímat jako zvláštní souhrn principů a hodnot, které nám slouží jako nástroj ukazující hranice, za které již nechceme jít, jak trefně uvádí *Martin Kopa*.⁵⁰ Ten zdůrazňuje, že s profesně-etickými problémy se právníci setkávají často, a rozlišuje dvě základní pojetí vycházející z anglo-amerického právního prostředí – profesní etiku jako *law of lawyering* (principy radící, jak se chovat) a profesní etiku jako *odpovědnost* (principy zajišťující odpovědný výkon profese).⁵¹ Dle *Maxima Tomoszka* mají studenti pochopit širší společenské a profesní souvislosti profesní etiky, roli právníků a základní témata (jako je např. střet zájmů a mlčenlivost).⁵² Dále mají být v běžném životě schopni identifikovat etická dilemata a navrhnout jejich řešení, osvojit si základní profesní hodnoty a pravidly profesní etiky se řídit.⁵³ Širší pojetí profesní etiky nabízí také Pro Bono Alliance, která si klade za cíl mimo jiné rozšiřovat povědomí o její důležitosti. Vedle konkrétních každodenních etických dilemat považují za její součást též obecnou odpovědnost právníků vůči společnosti.⁵⁴

46 SOBEK, Tomáš. Úvod: Mezi etikou a teorií práva. In: SOBEK, Tomáš. *Právní etika*. Praha: Leges, 2019, s. 12 a 13. ISBN 978-80-7502-333-9.

47 ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina. Předmluva. In: SOBEK, Tomáš. *Právní etika*. Praha: Leges, 2019, s. 9. ISBN 978-80-7502-333-9.

48 Ibid, s. 9.

49 Např. URBAN, Michal. Etika v právní teorii a praxi. In: ŽÁKOVSKÁ, Karolina (ed.). *(Nejen) teoretická příprava v praktických právních dovednostech. Manuál. Profesní etika, moot court, právní psaní*. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2013, s. 15–29.

50 KOPA, Martin. Profesní etika v české právní praxi a právním vzdělávání aneb měla by profesní etika být povinnou součástí právnických studií? *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2013, č. 1, s. 23. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/5788> [cit. 24. 3. 2020].

51 Ibid., s. 21–27.

52 TOMOSZEK, Maxim. Profesní etika v právnickém vzdělávání. In: SOBEK, Tomáš. *Právní etika*. Praha: Leges, 2019, s. 345. ISBN 978-80-7502-333-9.

53 Ibid., s. 346.

54 Viz <http://www.probonoalliance.cz/cz/profesni-etika/> [cit. 24. 3. 2020].

V zahraničí profesní etika bývá často spojována s profesionalitou („*professionalism*“), některé učební pomůcky, nebo dokonce kurzy jsou takto pojmenovány.⁵⁵ Zatímco my hovoříme o etice profesní, zahraniční výraz je „*legal ethics*“, tedy v přesném překladu právní etika (což, jak bylo ukázáno výše, je pojem širší než pojem profesní etika). Často tak bývá používána kombinace „*legal ethics and professionalism*“, která zahrnuje jak právní etiku, tak témata související s profesionálním výkonem profese.

Které z hodnot tedy spadají do kategorie č. 3? Různí autoři často hovoří o „právních hodnotách“ nebo o „hodnotách a profesní etice“ či „profesních hodnotách“. Když ovšem přijde řada na konkrétní příklady, jedná se spíše o právní instituty než hodnoty v pravém slova smyslu. Mezi tyto instituty patří například nezávislost, nestrannost, mlčenlivost, vztah advokáta a klienta, střet zájmů apod. jakožto specifické instituty, se kterými se právníci v praxi setkávají. Se všemi těmito instituty jsou ovšem hodnoty nedílně spojeny – hodnotou je tyto instituty respektovat a v praxi naplňovat. Všechny tyto instituty určitým způsobem pomáhají právníkovi odpovídat na otázku, jak se chovat. Toto lze považovat za profesně-etická témata v užším slova smyslu. V širším slova smyslu k profesně-etickým hodnotám bývá řazena právě výše uvedená odpovědnost – odpovědnost vůči klientovi/účastníkovi řízení/obviněnému i odpovědnost vůči společnosti – za správné udržování práva.⁵⁶ Toto bývá označováno, především v zahraničních textech, velmi obecným pojmem „profesní odpovědnost“ („*professional responsibility*“). Ta nedílně souvisí s tím, jak být dobrým právníkem (viz kategorie č. 4).

Profesní etika není povinným předmětem na žádné z českých právnických fakult.⁵⁷ Existují snahy o posílení výuky profesní etiky,⁵⁸ objevuje se také řada názorů, že by etika měla být předmětem povinným.⁵⁹ Přestože profesní etika je, jak je patrné z textu, pouze jednou z pěti kategorií (a navíc značně neukotvenou), v rámci diskuzí o hodnotách v právnickém vzdělávání se často sklouzává právě výlučně k této kategorii. Objeví-li se zmínka o hodnotách (a jejich nedostatečném zastoupení), okamžitě přispěchá někdo,

⁵⁵ Viz například zahraniční učebnice profesní etiky BOON, Andrew. *Lawyers' ethics and professional responsibility*. Oxford, United Kingdom: Hart Publishing, 2015. ISBN 1849467846.

⁵⁶ O roli advokátů v právním systému viz HAPLA, Martin. (Ne)morální advokáti: problém ospravedlnění norem profesní etiky. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2019, č. 4, s. 457–473. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/12340> [cit. 26. 3. 2020].

⁵⁷ TOMOSZEK, Maxim. Profesní etika v právnickém vzdělávání. In: SOBEK, Tomáš. *Právní etika*. Praha: Leges, 2019, s. 335. ISBN 978-80-7502-333-9.

⁵⁸ Např. na pražské právnické fakultě dojde od akademického roku 2020/2021 k významnému posílení kapacity výuky profesní etiky.

⁵⁹ Často se jedná o názory v laických diskuzích. Na úrovni odborných textů se s tímto názorem lze setkat např. v KOPA, Martin. Profesní etika v české právní praxi a právním vzdělávání aneb měla by profesní etika být povinnou součástí právnických studií? *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2013, č. 1, s. 23. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/5788> [cit. 24. 3. 2020]; nebo TOMOSZEK, Maxim. Profesní etika v právnickém vzdělávání. In: SOBEK, Tomáš. *Právní etika*. Praha: Leges, 2019, s. 350. ISBN 978-80-7502-333-9.

kdo nabídne jako řešení „povinnou výuku profesní etiky“. Cílem tohoto textu není argumentovat pro nebo proti zavedení profesní etiky jako povinného předmětu, ale poukázat na skutečnost, že právě profesní etika může představovat určité zkreslení, budeme-li ji mylně chápat jako kategorii nadřazenou všem hodnotám. Je nutné myslet na to, že profesní etika, zvláště pokud ji vnímáme v užším slova smyslu, není všeobsažná kategorie. Bylo by tak chybné ostatní hodnoty v právnickém vzdělávání upozadovat kvůli tomu, že v úvahách zůstaneme pouze u této kategorie č. 3. Jsem přesvědčena, že je důležité budoucím absolventům témata profesní etiky předestřít. Neměli bychom se ale uchýlovat ke zkratce, že „profesní etikou vše vyřešíme“ a budeme mít automaticky „lepší právníky“. Jak říká *Adrian Evans*, pouhá znalost profesní etiky neprodukuje automaticky dobro.⁶⁰

2.4 Kategorie č. 4: Ostatní hodnoty dobrého právníka

„*Nepotřebujeme více právníků, ale více dobrých právníků.*“⁶¹ Co to vlastně znamená být dobrým právníkem a jak se jím dotyčný může stát? Řadu návodů nám poskytuje právě výše uvedená profesní etika (jak si zachovat nezávislost, jak se chovat ke klientovi, co to je mlčenlivost a proč je důležité ji dodržovat apod.). Protože ale jak již bylo uvedeno, pouze s profesní etikou si dobrý právník nevystačí, čtvrtá kategorie bude pokrývat ty hodnoty dobrého právníka, které se do profesní etiky v užším slova smyslu zařadit nedají (některé z nich by mohly být považovány za profesní etiku v širším slova smyslu). Jedná se tedy o jakousi „nadstavbu“ kategorie č. 3.

Adrian Evans představuje vlastní koncept dobrého právníka, který podle něj musí být společensky a morálně zodpovědnou osobou (*more socially and morally responsible*).⁶² To sice souvisí s kategorií č. 3, ale jistým způsobem to jde nad její rámec, jelikož klade na dotyčného vyšší požadavky než pouze dodržovat pravidla profesní etiky v užším slova smyslu. O společenské odpovědnosti se dá uvažovat i v rámci přemýšlení nad tím, zda by se právníci měli věnovat *pro bono* aktivitám.⁶³

V českém právním prostředí uvádí *Veronika Kristková* dvě důležité hodnoty právníka (tedy nikoliv právní hodnoty, ale vlastnosti, pro které je daný právník dobrým, tedy

⁶⁰ EVANS, Adrian. *The good lawyer*. Port Melbourne, VIC, Australia: Cambridge University Press, 2014, s. 62.

⁶¹ Ibid., s. 2. Přestože se tato úvaha týká australského právního prostředí, domnívám se, že je užitečná pro přemýšlení obecně.

⁶² Ibid., s. 3.

⁶³ Za součástí profesních povinností právníků bývá v zahraničí často považováno i *pro bono*, které bychom však do povinností profesní etiky v užším slova smyslu (kategorie č. 3) v českém prostředí v současnosti nepovažovali. K tématu *pro bono* např. RHODE, Deborah L. Cultures of Commitment: Pro Bono for Lawyers and Law Students. *Fortdam Law Review*, 1999, roč. 67, č. 5, s. 2415–2447; nebo CUMMINGS, Scott L. a Rebeca L. SANDEFUR. Beyond the Numbers: What We Know – And Should Know – About American Pro Bono. *Harr. L. & Pol’y Rev.*, 2013, roč. 7, s. 83–111; nebo KERRIGAN, K. a V. MURRAY (eds.). *A Student Guide to Clinical Legal Education and Pro Bono*. Palgrave MacMillan, 2011, s. 52–75.

hodnotným právníkem). Jedná se o odhodlání prosazovat spravedlnost⁶⁴ a respekt k vládě práva⁶⁵ (byť v našem kontextu by možná bylo přesnější hovořit o právním státu). V obou případech se jedná o vztah k hodnotám z kategorie č. 2 (spravedlnost a právní stát), nejedná se ale o spravedlnost a právní stát jako takové, ale o hodnotu spočívající ve vlastnosti daného právníka – jeho vztahu k nim. Vzhledem k cynickým posměškům ohledně zkaženého charakteru, kterým právníci v očích laické společnosti občas čelí, by se toto mohlo jevit jako přehnané. Je však otázkou, zda bychom se proti narátivu „zlých právníků“ neměli začít bránit právě tím, že ve studentech začneme posilovat pocit, že toto jsou klíčové vlastnosti, ke kterým by v rámci svého vzdělání měli dospět.⁶⁶ Vysílají české právnické fakulty svým studentům zprávy, že je důležité a dobré být dobrým právníkem? A pokud studenti vůbec nějaké ideály na začátku studia mají, nepřicházejí o ně během něj?

Carrie J. Menke-Meadow poukazovala již v 90. letech na to, že je potřeba být opatrný v tom, jakou zprávu učitelé práva vysílají svým studentům, co se bytí dobrým právníkem týče.⁶⁷ Upozorňuje, že poté, co jsou studenti terčem výsměchu ohledně svých ideálů, opouštějí morální základy, které si přinesli na vysokou školu, a zabývají se více technikami práva.⁶⁸ Právníci jsou, slovy učitelů, údajně často prezentováni sportovními a válečnými metaforami (vítězství, zápas, poražení protivníka, zablokování útoku) a málokdy bývají používány pojmy pozitivní (chránění spravedlnosti, řešení lidských problémů). Přestože je v tomto americká rétorika jistě silnější, i v českém prostředí je potřeba se zamýšlet nad tím, jak roli právníka prezentujeme. Jak *Carrie J. Menke-Meadow* upozorňuje, obrazy a příběhy, které učitelé prezentují, a způsob, kterým je prezentují, mohou silně formovat představy studentů.⁶⁹ Stejně tak překvapivé jsou závěry výzkumné zprávy spočívající v tom, že jsou to právě právnické fakulty, které paradoxně respekt studentů k hodnotám snižují.⁷⁰

⁶⁴ Což zmiňuje též *Adrian Evans*, který danou hodnotu označuje jako „*desire to do justice*“ a dokonce ji označuje za klíčovou vlastnost. Viz EVANS, Adrian. *The good lawyer*. Port Melbourne, VIC, Australia: Cambridge University Press, 2014, s. 13.

⁶⁵ KRISTKOVÁ, Veronika. Metody pro výuku práva a praktických právnických dovedností. In: KRISTKOVÁ, Veronika (ed.). *Dovednosti ve výuce práva: formy a metodika výuky předmětů rozvíjejících právnické dovednosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 23. ISBN 978-80-210-5949-8.

⁶⁶ K reálnému prosazování hodnot v každodenních situacích nabízí *Mary C. Gentile* návod vycházející ze zkoumání projevů etiky v businessu, řada jejích závěrů je aplikovatelná i pro právní prostředí. GENTILE, Mary C. *Giving Voice to Values. How to Speak Your Mind When you Know What's Right*. New Haven and London: Yale University Press, 2010, 273 s.

⁶⁷ MENKEL-MEADOW, Carrie J. Can a Law Teacher Avoid Teaching Legal Ethics? *Journal of Legal Education*, 1991, roč. 41, č. 1, s. 4.

⁶⁸ Ibid., s. 8.

⁶⁹ Ibid., s. 9.

⁷⁰ Viz již zmiňovaná zpráva SULLIVAN, William M. a kol. *Educating Lawyers: Preparation for the Profession of Law. Summary* [online]. The Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching, 2007, s. 6. [cit. 24. 3. 2020]. Dostupné z: http://archive.carnegiefoundation.org/pdfs/elibrary/elibrary_pdf_632.pdf

Další z hodnot, kterou uvádí *Adrian Evans*, je vášeň pro právo,⁷¹ což je zcela jistě hodnota, kterou u dobrého právníka oceníme, přitom nespadá do žádné z výše uvedených kategorií. S tím pak nedílně souvisí ochota učit se novým věcem, neboť právo se dynamicky vyvíjí, celý život právníka je tak přirozeně spojen s učením se. Motivace ke studiu je tak důležitá jak v průběhu fakultních let, tak po absolvování. V neposlední řadě je hodnotou samo o sobě dobrá znalost práva – chci-li být dobrý právník, nestačí být morálně silný, ale je nutné být také právník kvalitní, který má dostatečné znalosti a dovednosti. Dobrý právník musí být profesionálně kompetentní a poskytovat vysoce kvalitní právní služby.⁷²

Výše uvedené hodnoty odpovídají i čtyřem profesním hodnotám, která na základě McCrateovy zprávy z roku 1992 uvádí *Veronika Kristková* a kterými jsou: profesní kompetentnost, odpovědnost za kvalitu spravedlnosti (vč. pro bono), rozvoj právníkové profese a odhodlanost zvyšovat své znalosti a schopnosti.⁷³

Právě s hodnotami v kategorii č. 4. souvisí do značné míry výuka v rámci odborných praxí, a to především právních klinik, které jsou významným prostředkem působení na hodnoty budoucích právníků. Právní kliniky jsou velmi oblíbené v zahraničí, v českém prostředí se stále vyvíjejí (byť především klinický program Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci je velmi vyspělý). Právě působení v praxi rozvíjí profesní hodnoty⁷⁴ (kategorie č. 3) a zároveň posilují pocit společenské odpovědnosti (kategorie č. 4). Jak upozorňuje například *Věra Honusková*, působením v neziskové společnosti nebo poskytováním právní rady v rámci studentské právní poradny si studenti lépe uvědomí, že součástí právníkové role je i zodpovědnost vůči těm, kteří nemají finanční prostředky na získání právní pomoci.⁷⁵ Stejně tak studenti, kteří chodí v rámci programu Street Law na praxi spočívající v učení studentů středních škol, uvádějí, že je praxe přiměla o právu jako systému a prvcích spravedlnosti více přemýšlet.⁷⁶

71 EVANS, Adrian. *The good lawyer*. Port Melbourne, VIC, Australia: Cambridge University Press, 2014, 232 s.

72 MENKEL-MEADOW, Carrie J. Can a Law Teacher Avoid Teaching Legal Ethics? *Journal of Legal Education*, 1991, roč. 41, č. 1, s. 5.

73 KRISTKOVÁ, Veronika. Metody pro výuku práva a praktických právnických dovedností. In: KRISTKOVÁ, Veronika (ed.). *Dovednosti ve výuce práva: formy a metodika výuky předmětů rozvíjejících právníkové dovednosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 15. ISBN 978-80-210-5949-8.

74 Jerome Frank už v roce 1933 upozorňoval, že je nutné etiku učit praxí. FRANK, Jerome. Why not a clinical lawyer-school? *University of Pennsylvania Law Review*, 1933, roč. 81, č. 8, s. 907–923; Oproti tomu lze narazit na upozornění, že zde neexistuje výzkum, který by dokládal, že praxe zlepšují morální úsudek – intuitivně však panuje představa, že tomu tak je. KERRIGAN, K. a V. MURRAY (eds.). *A Student Guide to Clinical Legal Education and Pro Bono*. Palgrave MacMillan, 2011, s. 57.

75 HONUSKOVÁ, Věra. *Jak pracovat s „živými“ klienty aneb manuál k výuce práva prostřednictvím zapojování klientů do výuky (tj. právní kliniky)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2013, s. 7.

76 DRASLAROVÁ, Hana. Street Law as a unique learning method: What do students themselves actually find to be its benefits? Answers from the Czech Republic. *International Journal of Public Legal Education* [online]. 2019, roč. 3, č. 1, s. 123–145 [cit. 24. 3. 2020]. Dostupné z: <https://www.northumbriajournals.co.uk/index.php/ijple/article/view/837>

2.5 Kategorie č. 5: Hodnoty vzdělávacího procesu

Pátá, poslední kategorie je kategorií dílčí, která se navíc od ostatních odlišuje svým charakterem. Zaměřuje se totiž na hodnoty, které nedílně souvisejí s procesem vzdělávání – nejedná se tak o hodnoty vázané na vzdělávání právnické, ale na vzdělávání jako takové. Na jakých hodnotách je současný vzdělávací systém založen?

Graham Ferris ve své knize *Uses of Values in Legal Education* mluví o hodnotách těch, kteří vzdělávají, mezi které řadí respekt k pluralismu názorů a princip nepůsobení újmy (*no harm principle*) studentům.⁷⁷ Tyto hodnoty jsou cenné pro vzdělávací proces jako takový. Patří sem také vzájemný respekt mezi učiteli a studenty.⁷⁸ Vedou nekončící diskuze o tom, zda je rolí učitele chovat se ke studentovi vstřícně, nebo zda má být na prvním místě výlučně předávání znalostí a dovedností. Přitom je chybné se domnívat, že by se tyto přístupy vylučovaly.⁷⁹

Napětí se může výrazně projevovat jak ve výuce, tak v rámci zkoušení.⁸⁰ Problémy zkoušení lze shrnout do dvou základních okruhů – první spočívá v pocitu neférovosti a neobjektivnosti (student se cítí poškozen horší známkou, než kterou má dojem, že by si zasloužil, případně cítí, že u jiného zkoušejícího ze stejné katedry by získal za stejný výkon známku lepší), druhý pak v nepříjemných, či dokonce ponižujících slovních projevech ze strany zkoušejícího. Nejen u zkoušek, ale i během běžné výuky je velký rozdíl, zda student bude cítit spravedlivý přístup od učitele, nebo se bude cítit přehlížen, nebo dokonce ponižován.⁸¹ Vzájemný respekt studentů a učitelů je klíčový.

Závěr

Cílem tohoto textu bylo představit vlastní kategorizaci hodnot v právnickém vzdělávání. Chceme-li, aby hodnoty byly součástí vzdělávání, měly by být vhodně formulovány hodnotové vzdělávací cíle, ať už se jedná o znalost hodnoty nebo postoj k hodnotě. Představená kategorizace hodnot má napomoci dalším diskuzím o hodnotách

⁷⁷ FERRIS, Graham. *Uses of Values in Legal Education*. Cambridge, United Kingdom: Intersentia, 2015, s. 3–66.

⁷⁸ Toto téma bylo silněji otevřeno na půdě Právnické fakulty v Praze v letním semestru akademického roku 2019/2020. Viz *Zápis z 28. zasedání Akademického senátu Právnické fakulty UK* [online]. [cit. 24. 3. 2020]. Dostupné z: <https://www.prf.cuni.cz/akademicky-senat/zapisy>

⁷⁹ MENKEL-MEADOW, Carrie J. Can a Law Teacher Avoid Teaching Legal Ethics? *Journal of Legal Education*, 1991, roč. 41, č. 1, s. 8.

⁸⁰ K analýze zkoušek na právnických fakultách viz KOTÁSEK, Josef. Editorial. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2019, č. 3, s. 305–309. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/12545> [cit. 26. 3. 2020].

⁸¹ *Zápis z 28. zasedání Akademického senátu Právnické fakulty UK* [online]. [cit. 24. 3. 2020]. Dostupné z: <https://www.prf.cuni.cz/akademicky-senat/zapisy>; Na problémy se zkouškami upozorňoval již před 15 lety také *Michal Bobek*, viz BOBEK, Michal. O (ne)reformovatelnosti studia práv v Čechách. *Právní rozhledy*, 2005, č. 14, s. 526.

v právnickém vzdělávání a usnadnit jejich větší integraci do vzdělávacího procesu. Rozdělení užívání slova hodnota do pěti různých překrývajících se kategorií má sloužit k tomu, aby bylo možné o hodnotách v souvislosti s právnickým vzděláváním přemýšlet konkrétněji.

První kategorie pokrývá hodnoty ve smyslu zájmů, které právo chrání (např. život nebo majetek). Druhá kategorie se zaměřuje na vnitřní hodnoty, na kterých je právo založeno (např. spravedlnost nebo právní jistota). Třetí kategorie se týká profesní etiky v užším slova smyslu (např. mlčenlivost nebo předcházení střetu zájmů), čtvrtá míří na další aspekty profesní odpovědnosti (např. společenská odpovědnost nebo hluboký zájem o právo). Poslední, dílčí kategorie se týká hodnot, které jsou spojeny se vzděláváním jakožto procesem (především vzájemný respekt učitelů a studentů).

Chceme-li posílit význam hodnot v právnickém vzdělávání, nestačí pouze uvažovat o zavedení povinné výuky profesní etiky (kategorie č. 3 a částečně kategorie č. 4), ale je nutné myslet i na výuku hodnot z kategorií č. 1 a 2., při širším koncipování procesu vzdělávání také na kategorii č. 5. Někdy právník řeší, jak se zachovat a co udělat a na jeho výsledné rozhodnutí má vliv právě to, že je jako právník ve specifickém postavení (situace, které řeší profesní etika – kategorie č. 3). Jindy právník promítá svůj hodnotový systém do interpretace a aplikace normy v konkrétním případě, je tedy důležité dbát také na hodnoty uvedené v kategoriích č. 1, 2 a 4 – při vzdělávání je proto nutné je neopomíjet. Celý proces vzdělávání může být ovlivňován tím, které hodnoty podle nás spadají do kategorie č. 5.

Jaké jsou hlavní překážky působení hodnot v právnickém vzdělávání v České republice? Za prvé, chybí přesná představa o tom, co si pod pojmem hodnoty v právnickém vzdělávání představit, kde všude je spatřovat a čeho chceme vzděláváním dosáhnout. Tomuto by měla představená kategorizace napomoci. Za druhé, koncepční dokumenty v tomto ohledu nejsou dostatečné – zatímco neoficiální dokumenty a vyjádření fakult kladou na hodnoty důraz, závazné koncepční dokumenty (nařízení vlády i studijní programy) jsou v tomto ohledu mnohem zdrženlivější. Bylo by vhodné hodnoty více deklarovat i na úrovni oficiálních koncepčních dokumentů. Za třetí, panuje jistá skepse, ostražitost vůči hodnotám a někdy až cynismus.⁸² Je otázkou, zda není na čase se tomuto aktivně bránit. Za čtvrté, hodnoty bývají zaměňovány (slučovány) s profesní etikou, která je pouze jednou z několika kategorií, což, jak bylo vysvětleno, není přesné.

⁸² Před cynismem a omezováním práva na pouhé technické řemeslo varuje též Jan Kysela v rozhovoru pro spolek českých právníků Všehrd. Hodnotám v obecné rovině se věnuje především prvních šest minut rozhovoru: Prof. Kysela: Nestávejme se pragmatiky cynismem okoreněnými, čtème ústavu jako román. *Všehrd* [online]. 18. 12. 2019. [cit. 24. 3. 2020]. Dostupné z: https://www.vsehrd.cz/clanek-viktorin/prof-kysela-nestavejme-se-pragmatiky-cynismem-okoreneny-mi-cteme-ustavu-jako-roma_d4488303-bdae-4f01-8332-7bc0e1406180

Je důležité o hodnotách v právnickém vzdělávání přemýšlet a diskutovat, a to i o konkrétních způsobech vzdělávání o hodnotách. Paradoxem zůstává, že je populární o hodnotách mluvit a odkazovat se na ně, na druhou stranu v běžných diskuzích o právnickém vzdělávání nakonec převládá zájem o znalosti a dovednosti. Je sice pozoruhodné, jakým způsobem se vyvíjí a posiluje výuka právních dovedností, je však důležité, aby také hodnoty budoucích právníků byly dostatečně adresovány, nebyly jen „přílepek“.

Vedme diskuze o konkrétním rozvoji hodnot. Jak jinak má budoucí právník poznat, co jsou důležité hodnoty daného oboru? Hodnotám v právnickém vzdělávání velmi prospěje, pokud dílčí témata budou v rámci výzkumu dále rozpracována a jednotlivé hypotézy ověřovány. Jak poznamenává *Hynek Baňouch*, právo, dobro a spravedlnost jsou velká slova.⁸³ Neměli bychom na ně rezignovat a zabývat se jimi jen na okraj.

⁸³ BAŇOUC, Hynek. K debatě mezi Pavlem Holländerem a Jiřím Přibáněm. In: PŘIBÁŇ, Jiří, Pavel HOLLÄNDER a Hynek BAŇOUC. *Právo a dobro v ústavní demokracii: polemické a kritické úvahy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, s. 63. ISBN 978-80-7419-045-2.